

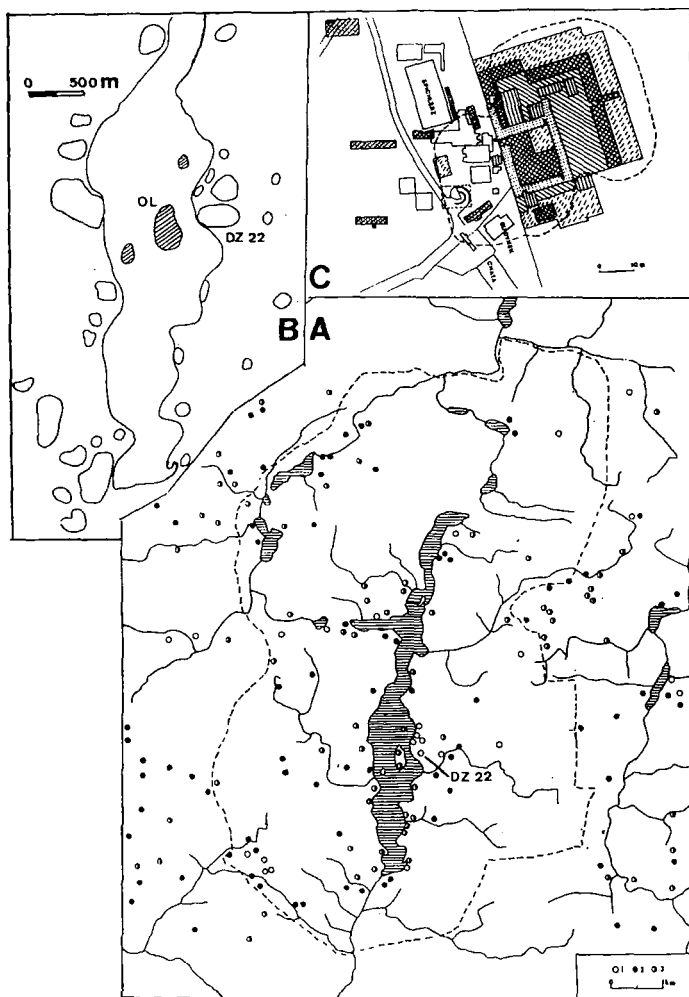
ANNA WRZESIŃSKA, JACEK WRZESIŃSKI
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

GRÓB KONIA Z DZIEKANOWIC

Jednym z najważniejszych centralnych ośrodków Polski wczesnopiastowskiej, w momencie formowania się państwa, był gród na Ostrowie Lednickim (Z. Kurnatowska 1991; Z. Kurnatowska 1993). Założony na największej wyspie Jeziora Lednickiego w czasach Mieszka I połączony był z lądem stałym dwoma mostami. Wewnątrz grodu powstał zespół architektury kamiennej (K. Żurowska 1993), a wokół niego, na lądzie stałym rozwinęła się gęsta sieć osadnicza (ryc. 1).

Najintensywniejsze badania archeologiczne regionu Lednicy prowadzono dotąd przede wszystkim na wyspie, a szczególnie wewnątrz grodu. Na przełomie lat 50-tych i 60-tych podjęto pierwsze badania podwodne w rumowisku jednego z mostów — mostu zachodniego. Natomiast w 1964 roku na wschodnim brzegu jeziora, podczas prac niwelacyjnych, odkryto kilka obiektów osadniczych (A. Nowak 1966), a także dwa groby szkieletowe datowane na okres wczesnego średniowiecza. Jednak mimo tego odkrycia systematyczne prace wykopaliskowe na tym terenie podjęto dopiero w 1977 roku. Z inicjatywy Instytutu (wówczas Zakładu) Antropologii UAM w Poznaniu region lednicki objęty został programem badań paleodemograficznych. W pobliżu odkrytych wcześniej dwóch grobów szkieletowych założono kilka wykopów celem zlokalizowania cmentarzyska. Badania, z kilkoma przerwami, prowadzono do 1986 roku. W ich wyniku wyeksplorowano 50 grobów należących do wczesnośredniowiecznego cmentarzyska szkieletowego datowanego wówczas na 2 połowę XI i początki XII wieku (A. J. Wrzesiński 1992). Ponowne badania wznowiono w 1991 roku z inicjatywy Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy pod kierunkiem niżej podpisanych.

Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe oznaczone jako Dziekanowice, stanowisko 22 (gm. Łubowo, woj. poznańskie) położone jest na wschodnim brzegu Jeziora Lednickiego w odległości ok. 90 m na wschód od wczesnośredniowiecznej przeprawy mostowej na Ostrów Lednicki (ryc. 1B). Groby występują na łagodnych (południowym i zachodnim) zboczach niewielkiego wyniesienia. Największa kulminacja wyniesienia wypiętrzona jest ok. 5 m nad współczesny poziom jeziora. Aktualnie możemy powiedzieć, iż obszar cmentarzyska obejmuje powierzchnię ok. 3 600 m². Systematycznie przebadano dotąd 80 – 85% tej powierzchni (ryc. 1C). Dotychczas odkryto 404 wczesnośredniowieczne groby szkieletowe datowane na okres od połowy XI do końca XII wieku, a także obiekty osady, zniszczenie której możemy łączyć

Ryc. 1. A — ślady osadnictwa z wczesnego średniowiecza wokół Jeziora Lednickiego:
 1- faza D, 2- faza E, 3 — faza D-E (wg E. Dzieciolowski 1991, ryc. 11);
 B — rejon Ostrowa Lednickiego (OL) z lokalizacją stanowiska Dziekanowice, stan. 22 (Dz 22)
 na tle osad wczesnośredniowiecznych fazy D (badania AZP);
 C — hipotetyczne granice cmentarzyska Dziekanowice 22 na tle przebadanego obszaru
 (stan — 1996 rok).

Ryc. 2. Obszar cmentarzyska (stan — lipiec 1997 rok) z usytuowaniem: grobu konia (A), grobu „pradziejowego” (B), oraz pozostałych grobów poddanych analizie C-14.

z wydarzeniami lat 30-tych XI wieku. Podczas badań wyeksplorowano także grób szkieletowy mężczyzny (oznaczony jako grób 18/92), który datowany jest na okres wpływów rzymskich (I w. n.e.) (A. J. Wrześiński 1996), oraz jamę ze szkieletem konia — grób zwierzęcy (T. Węgrzynowicz 1982, s. 26–28).

Obszar jaki obejmuje cmentarzysko przyjmuje kształt nieregularnego owalu (ryc. 1C). W strefie północnej jego centralnej partii groby występują znacznie częściej (ryc. 2). W wyniku tego niekiedy dochodzi do ich wzajemnego uszkodzenia. Tutaj

Ryc. 3. Dziekanowice, stan. 22. Rzut poziomy grobu 21/92, K — kości konia.

też zlokalizowana jest większość grobów dzieci, a także w tej partii cmentarzyska w grobach występuje większa różnorodność przedmiotów towarzyszących zmarłym (dotychczasowe wyniki badań na cmentarzysku patrz w: WSA t. 1 – 4, oraz SL t. 4 – 5). W części środkowej cmentarzyska, lecz bliżej partii zachodniej odkryto grób mężczyzny zmarłego w wieku 30 – 35 lat oznaczony jako 21/92 (ryc. 3). Mężczyzna, pozbawiony jakiegokolwiek wyposażenia, ułożony był na grzbiecie wzdłuż osi o kierunku wschód – zachód, głową skierowany na wschód. Ręce zmarłego były wyprostowane, ułożone blisko wzdłuż ciała. Zarys jamy grobowej uchwycony fragmentarycznie, był bardzo słabo czytelny. Przy lewym boku (na wysokości klatki piersiowej) wystąpił zwarty układ kamieni o średnicy od ok. 21 do 5 – 6 cm. Pod ręką lewą również kilka kamieni. Nad szkieletem (na miednicy, kościach udowych) wystąpiły większe kamienie związane jednak ze współczesnym wkopem (pod betonowe słupy ogrodzenia terenu Muzeum). Sam wkop nowożytny spowodował jedynie nieznaczne przesunięcie czaszki mężczyzny wraz z żuchwą, oraz naruszył fragment prawej strony szkieletu. Na wysokości lewego podudzia mężczyzny wystąpiła prawa gałąź żuchwy i pierwszy krąg szyjny (szczytowy) konia.

W toku dalszej eksploracji grobu mężczyzny i po powiększeniu wykopu odsłonięty został szkielet konia (ryc. 4). Jama grobowa grobu 21/92, naruszona współczesnym wkopem, spowodowała uszkodzenie jamy, a także szkieletu konia. Grób mężczyzny naruszył północno-wschodnią partię jamy grobowej konia, uszkodził jego czaszkę (w zasypisku jamy grobowej mężczyzny wystąpiło jedynie kilka bardzo małych kości łusek czaszki konia), oraz spowodował przemieszczenie pierwszego kręgu szyjnego konia.

Na głębokości 90 – 100 cm poniżej współczesnej powierzchni użytkowej (żuchwa na głębokości 112,66, miednica — 112,73 m. n.p.m., czaszka i stopy mężczyzny — 112, 81, spąg jamy grobowej mężczyzny — 112,70/112,71) wystąpił szkielet konia ułożony w porządku anatomicznym (ryc. 4 i 5). Spoczywał na lewym boku o osi kręgosłupa wzdłuż linii wschód-zachód, czaszką skierowany na wschód. Koń został złożony do regularnej, w przybliżeniu kwadratowej jamy o wymiarach 240 × 240 cm,

o lekko zaokrąglonych bokach i narożnikach (ryc. 4). Jama o wypełnisku w postaci popielato-szarego piasku wkopana została w gliniasto-piaszczysty całec. W wypełnisku oprócz drobnych pojedynczych kamieni, oraz kilku drobnych mało charakterystycznych fragmentów ceramiki (ogólnie można je zaklasyfikować na okres wczesnego średniowiecza — faza D?) brak innych kości, węgla drzewnych itp. materiału kulturowego. Szkielet konia o bardzo dobrze zachowanym kośćcu¹ spoczywał na spągu jamy (głębokość 112,52/ 112,47 m. n.p.m.) o lekko przegłębionej partii środkowej. Zarówno kończyny przednie jak i tylne wyciągnięte były prosto i ułożone równolegle. Pod dolnymi partiami kończyn przednich (pozbawionych kopyt!²) wystąpiły luźno ułożone niewielkie otoczaki (średnica od 6 do 12 cm). Pojedyncze kamienie wystąpiły także na spągu jamy w pobliżu kończyn tylnych, oraz pod miednicą. Nad szkieletem, na wysokości klatki piersiowej leżały dwa duże głązy granitowe o średnicy 60–70 cm (ryc. 4 i 5). Szkielet należał do ogiera zmarłego w wieku 15–18 lat, o wysokości w kłębie ok. 142 cm. Na skutek silnego tarcia deformacji mechanicznej uległy powierzchnie lewego i prawego zęba przedtrzonowego żuchwy³. Dotychczasowe badania Ostrowa Lednickiego dostarczyły liczne zwierzęce materiały kostne. Na podstawie analiz szczątków kości konia wyróżniono dwie kategorie wysokościowe. Przeważały konie niskie zaliczane do kategorii małych (120–128 cm w kłębie) i mniej niż średnie (128–136 cm) (Sz. Godynicki i in. 1993, 23–4, tab. 11, a także D. Makowiecki 1997). Omawiany przykład konia o wysokości ok. 142 cm zaliczyć można do kategorii o znacznej wysokości. Ogólnie we wczesnym średniowieczu obserwuje się stopniowe zwiększanie się procentowego udziału koni o większej wysokości (H. Kobryń 1984).

Układ stratygraficzny obszaru, gdzie odsłonięte zostały omawiane groby, nie rysował się jasno. Liczne wkopy współczesne, oraz gęste zadrzewienie zakłóciły czytelność stratygrafii. Wzajemna relacja grobu mężczyzny i grobu konia była jedyną wskazówką przy określaniu chronologii. Grób mężczyzny (pozbawionego jakiegokolwiek przedmiotu) należy do wczesnośredniowiecznego cmentarzyska datowanego na okres od połowy XI do końca XII wieku. Na starszą metrykę grobu konia wskazuje zaobserwowana sytuacja, gdzie grób 21/92 naruszył północno-wschodnią partię jamy uszkadzając jednocześnie czaszkę konia.

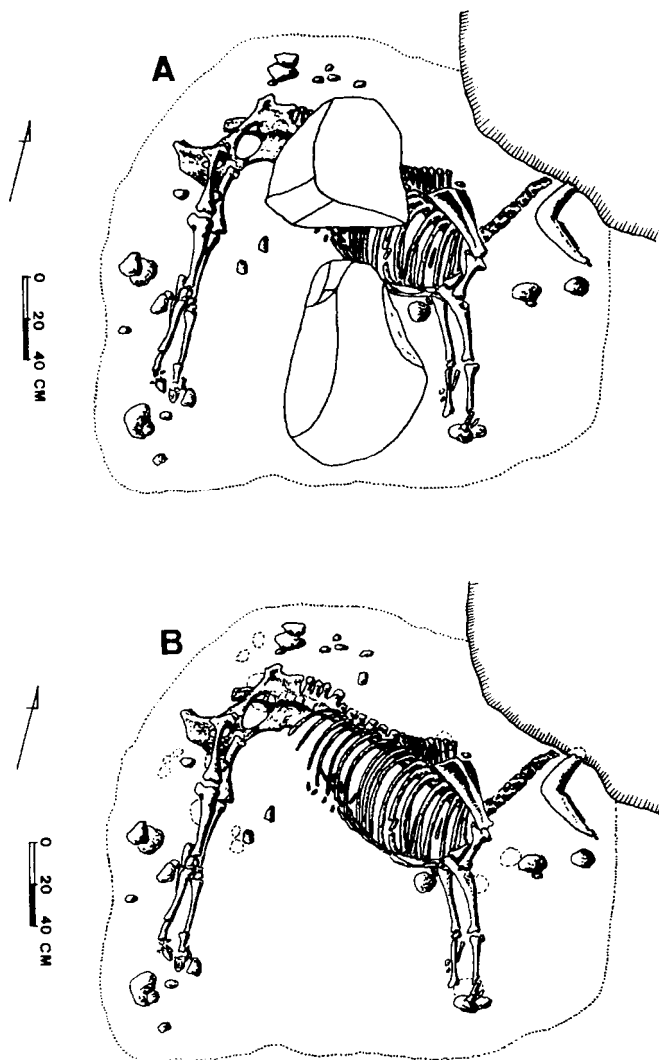
Słabo czytelna stratygrafia, mała ilość źle zachowanego materiału kulturowego umożliwiły jedynie określenie chronologii względnej. Celem przybliżenia datowania pobrano próbkę kości konia i przekazano do oznaczenia metodą radiowęglową⁴. Na omawianym stanowisku podczas badań w sezonie 1992 roku odkryto grób szkieletowy (grób 18/92), stratygrafia którego również wskazywała na okres poprzedzający fun-

¹ Po odsłonięciu szkieletu pomiarów *in situ* dokonał archeozoolog dr inż. Daniel Makowiecki, który także wykonał szczegółową analizę osteologiczną (patrz D. Makowiecki, M. Makowiecka w tym tomie)

² Zarówno sposób usunięcia kopyt jak i przyczyna dla jakiej to uczyniono trudno wytłumaczyć. Być może przyczyną usunięcia była chęć odzyskania podków okuwających przednie kopyta. Jednak czy możliwe byłoby usunięcie kopyt bez pozostawienia śladów mechanicznego ich usuwania?

³ Obserwacja dr inż. D. Makowieckiego (patrz ryc. w: D. Makowiecki, M. Makowiecka w tym tomie).

⁴ Analizy wykonano w Laboratorium C-14 Politechniki Śląskiej w Gliwicach przez pozostającego w naszej wdzięcznej pamięci Pana Profesora dra hab. Mieczysława F. Pazdura i Panią Profesor dr hab. Annę Pazdur której serdecznie dziękujemy.

Ryc. 4. Dziekanowice, stan. 22. Rzut poziomy grobu konia: A — przed zdjęciem kamieni, B — po zdjęciu kamieni przykrywających.

kcjonowanie zarówno cmentarzyska jak i osady (A. J. Wrzesiński 1996). Mając świadomość, iż analizie C^{14} poddawane są kości będące trudnym materiałem diagnostycznym, oraz że badane stanowisko pochodzi z wczesnego średniowiecza, okresu stosunkowo młodego, do badań przekazano łącznie pięć prób, gdzie materiałem diagnostycznym były fragmenty szkieletów (tabela 1).

Tabela 1.
Konwencjonalne daty radiowęglowe prób ze stanowiska Dziekanowice,
stan. 22

Lp.	Nazwa próbki	Nr lab.	Wiek BP
1.	Dz. 22 grób 18/92	Gd-6926	1890 ± 100
2.	Dz. 22 Koń	Gd-10067	1100 ± 130
3.	Dz. 22 grób 9/92	Gd-10208	1030 ± 70
4.	Dz. 22 grób 21/92	Gd-10209	1210 ± 170
5.	Dz. 22 grób 59/94	Gd-10206	800 ± 80

Niewielka ilość kolagenu uzyskana z pobranych prób zmusiła do zastosowania dodatkowych zabiegów laboratoryjnych⁵. Procedury te, a także sam materiał poddany analizom pochodzący z obszaru upraw rolnych, porośniętego bujnie roślinnością z nowożytnymi wkopami powodują, iż wyniki obarczone są pewnymi błędami. W wyniku przeprowadzonych analiz otrzymaliśmy szereg dat z których większość można odnieść do okresu wczesnego średniowiecza. Zaprezentowane w tabeli 1 datowanie należy traktować jako wskaźniki odnośnie wzajemnych relacji chronologicznych poszczególnych prób poddanych analizie. Na stanowisku Dziekanowice 22 otrzymane wyniki pozwalają wyróżnić trzy horyzonty chronologiczne. Do najstarszego można zaliczyć grób 18/92 określany jako „pradziejowy” (A. J. Wrzesiński 1996), którego chronologia odpowiada okresowi wpływów rzymskich. Natomiast pozostałe (w tym grób konia) mieszczą się w przedziale chronologicznym wczesnego średniowiecza. Wśród nich, mimo stosunkowo dużych przedziałów niepewności, można wyróżnić dwa horyzonty: starszy — grób konia, grób 9/92, grób 21/92, oraz młodszy — grób 59/92. Grób 21/92 o znacznej rozpiętości otrzymanych dat uległ naruszeniu przez wkop nowożytny, co mogło mieć wpływ na otrzymany wynik. Natomiast grób 9/92, leżący niedaleko obu grobów (konia i 21/92) zlokalizowany jest w północnej partii części środkowej (ryc. 2). Jest to partia gdzie groby występują w trzech poziomach, co świadczy o dłuższym okresie użytkowania tej partii nekropolii. Grób 9/92 należy do najniższego poziomu i można go łączyć z najstarszą fazą cmentarzyska. Natomiast grób 59/92 położony jest w partii północno-wschodniej cmentarzyska, w odległości ok. 25 m od omawianych grobów konia i mężczyzny. Występujące w tym rejonie groby rozmieszczone są gęsto, w dwóch — trzech poziomach, niekiedy uszkodzając się wzajemnie. Grób 59/94 można łączyć z młodszą fazą cmentarzyska (por. ryc. 2).

Omawiany grób konia chronologicznie można łączyć z okresem funkcjonowania

⁵ Pomiary koncentracji radiowęgla z zastosowaniem procedury rozcieńczania izotopowego (z komentarza wyników profesora M. F. Pazdura).

Ryc. 5. Dziekanowice, stan. 22. Szkielet konia po zdjęciu kamieni.

osady przypadającym na 2 połowę X i 1 połowę XI wieku. Zlokalizowana na wschodnim brzegu jeziora Lednickiego należała do zespołu osadniczego jaki funkcjonował w okresie największego rozkwitu lednickiego grodu — rezydencji. Zniszczenie rezydencji, wraz z jej zapleczem osadniczym, łączy się na ogół z okresem kryzysu państwa piastowskiego w latach 30-tych XI wieku. W momencie odradzania się osadnictwa na wyspie i wokół niej w miejscu zniszczonej osady, na wschodnim brzegu jeziora, powstaje cmentarzysko. Grób konia, prawdopodobnie dzięki widocznym na powierzchni kamieniom, omijany był podczas zakładania kolejnych grobów zmarłych mieszkańców rejonu Lednicy. Być może, w miarę upływu czasu, wielkość samej jamy uległa zapomnieniu. Dlatego też jeden z grobów (21/92) naruszył jamę i uszkodził czaszkę złożonego w niej konia. Wzajemna relacja zarówno przestrzenna jak i funkcjonalna obiektów osady i grobu konia nie są w pełni jasne. Utrudnia je słabo rozpoznany

zasięg osady wczesnośredniowiecznej, a przede wszystkim niwelacja terenu i jego obecne zdrzewienie. Aktualnie można powiedzieć, iż grób konia znajdował się w południowo-wschodniej partii osady. O ile w ogóle był z nią związany.

Interpretacja omawianego grobu konia nie jest łatwą i w chwili obecnej nie może być jednoznaczna. Spośród zwierząt koń należy do najstarszych bliskich towarzyszy człowieka. W długotrwałej historii wzajemnych kontaktów charakter jego obecności obok człowieka jest wieloraki. Bogata symbolika konia w wielu kulturach powodowała, iż zajmował on ważne miejsce w wierzeniach i mitologii wielu kultur (W. Kopalniński 1990, s. 157 – 161; A. M. Kempniński 1993, s. 230 – 231). Sam koń nie był obiektem kultu⁶. Pełnił jednak ważne funkcje w obrzędach, magii, a także podczas wróżenia (Z. Rajewski 1973; 1974; S. Piekarczyk 1979, s. 174 – 176; A. Gieysztor 1982, s. 97 – 8; W. Szafrński 1983, s. 139 – 143; H. Łowmiański 1986, s. 172, 176, 177; S. Urbańczyk 1991, s. 88 – 89, 118, 154; A. L. Miś 1997, s. 121 – 122; L. P. Słupecki 1998, s. 129 – 154). Koń był często rumakiem bóstw i siłą pociągową ich pojazdów. Dzięki temu uważany był za pomost między bóstwami a ludźmi. Na terenie Słowiańszczyzny aspekt pośrednictwa, czy może wstawiennictwa widoczny jest w szeroko rozpowszechnionych tzw. ofiarach zakładzinowych (Z. Hilczer-Kurnatowska 1982, s. 52 – 4; A. Caune 1995; B. Gediga 1996). Fragmenty konia (zwłaszcza jego czaszkę) umieszczano pod nowo wznoszonymi wałami obronnymi, pod obiektami mieszkalnymi, a także w obiektach o charakterze kultowym (?). Zwyczaj ofiary zakładzinowej, związany z zakładaniem nowej siedziby, łączy się z początkiem nowego życia, nawiązując do mitu początku (M. Eliade 1993, s. 79 – 83). Zwyczaj ten funkcjonował dość powszechnie przez dłuższy okres czasu, a jednym z przykładów mogą być XII-wieczne chaty z Ostrowa Lednickiego (J. Leśny 1974; J. Górecki i in. 1994, s. 35 – 6).

Wizerunki konia znane są z najstarszych malowideł naskalnych. W sztuce wczesnego średniowiecza są obecne m. in. w postaci różnego rodzaju wyobrażeń plastycznych przedstawianych w drewnie, metalu, glinie, bursztynie. Z terenu Polski do najstarszych znalezisk „konia” należy zuchwa pochodząca z Dziadowej Skąty, którą łączy się z wierzeniami ludności środkowego paleolitu (W. Hensel 1973, s. 19 – 20). Pochówki koni zarówno ciałopalne jak i szkieletowe (w tym cząstkowe) znane są od neolitu aż po średniowiecze (K. Świeżyński, P. Wyrost 1973; T. Węgrzynowicz 1982, s. 165 – 7). Znajdowane na osadach i cmentarzyskach mogą się łączyć z wierzeniami, ale mogą też być wynikiem pobudek czysto emocjonalnych. Możemy przypuszczać, iż niektóre z koni będąc ulubionymi zwierzętami doczekały się specjalnego traktowania po swojej śmierci. Pochówki zwierzęce (w tym koni) mogą spełniać funkcję grobów zastępczych — zwierzę zamiast człowieka.

W niektórych rejonach Europy w okresie wpływów rzymskich na cmentarzyskach zauważyć można nasilenie się zwyczaju w postaci pochówków koni. Obserwuje się wspólne groby człowieka i konia, a także groby koni zakładane w pobliżu grobów ludzkich (M. Müller-Wille 1970 – 1971; J. Jaskanis 1974; W. Szymański, E. Dąbrowska

⁶ O sile kultu konia, zwłaszcza o białej maści, tkwiącym w naszej podświadomości może świadczyć jedna z opowieści Andrzeja Wajdy. Podobno samotna szarża białego konia w filmie „Lotna” była niekontrolowanym przypadkiem na planie filmowym. Jednak jako znakomicie pasująca do naszych wyobrażeń znalazła się na taśmie filmowej. A legenda dodała temu „przypadkowi” dodatkowych znaczeń.

1979; T. Węgrzynowicz 1982; H.-H. Müller 1985; T. Baranowski 1996). Wspólne groby człowieka i konia, oraz celowe groby koni są dowodem bliskiej więzi łączącej człowieka i konia. Specjalne traktowanie konia podkreśla dodatkowo oporządzenie wraz z którym zwykle go chowano. To wszystko wynika z roli jaką człowiek powierzył koniom. Koń służył przede wszystkim warstwowi militarnie aktywnym, związany był z grupą wojowników, rycerzy. Była to zwykle grupa zajmująca uprzywilejowaną pozycję.

We wczesnym średniowieczu na niektórych terenach Europy w obrębie cmentarzysk (ale nie tylko) w grobach pojawiają się fragmenty koni. Są to części określane jako niekonsumpcyjne i łączy się je z rytualnym uśmiercaniem i rytualną ucztą po śmierci jeźdźca (E. A. Chalikowa 1976; C. Ambros, H.-H. Müller 1980; C. Ambros 1991; M. Hanuliak 1994, s. 29 – 30).

Z terenu Polski wczesnopiastowskiej jak dotąd brak grobów z końmi (choćby cząstkowymi), a do wyjątków należą groby z elementami rzędu końskiego (np. w Ciepłym wystąpiły części wędzidła, siodła i uzdy — J. Żak 1957, s. 165, natomiast w Lutomiersku czapraka i siodła — A. Nadolski i in. 1959, s. 58 – 59). Archeologicznymi świadectwami istnienia konnych oddziałów zbrojnych w okresie formowania się państwa polskiego mogą być groby z ostrogami, a także z innymi elementami uzbrojenia (Z. Kuratowska 1991a, s. 83 – 5, ryc. 1). Sporadyczne groby z oporządzeniem jeździeckim łączy się z obcym żywiołem — koczownikami węgierskimi, lub bliżej z Kabarami (A. Koperski, M. Parczewski 1978; A. Koperski 1982; T. Lewicki 1988, s. 80, 82 – 3).

Mimo bez wątpienia szczególnego stosunku człowieka do konia nie ograniczono się jedynie do jego rytualnej konsumpcji (J. Pyrgała 1973, s. 486; M. Dembińska 1975, s. 217 – 220). Jednak stosunkowo niewielki odsetek pokonsumpcyjnych szczątków konia jaki spotykamy na osadach (grodach) wskazuje, że nie był to zwyczaj powszechnie praktykowany. Można przypuszczać, iż konsumpcji podlegały zwierzęta padłe, a być może do ich konsumpcji dochodziło jedynie w chwilach kryzysu żywieniowego. Dla przykładu można powiedzieć, iż na Ostrowie Lednickim w okresie funkcjonowania rezydencji pokonsumpcyjne szczątki konia stanowią znikomy odsetek (przy nieco większym na podgrodziu), natomiast po połowie XI wieku w okresie tzw. kasztelańskim dochodzi do jego nieco większej konsumpcji (D. Makowiecki 1997).

Bez wątpienia koń złożony w jamie ze stanowiska Dziekanowice 22 należy do rzadszych znalezisk grobowych. Jego wyjątkowość polega m. in. na: anatomicznym układzie w specjalnie przygotowanej jamie, pieczętowości ułożenia przy jednoczesnym braku kopyt przednich, znacznej wysokości⁷, wytarciu kłów (możliwość noszenia wędzidła), braku śladów „kulinarnych” lub choćby skórowania, braku wyposażenia (oporządzenia, ogłowia itp.), zaznaczeniu głazami miejsca pochówku. Można domniemywać że pochowane w specjalnej jamie zwierzę — koń spełniało przez długi okres czasu (wiek konia określono na 15 – 18 lat) ważną funkcję. Dla właściciela — użytkownika koń ten był na tyle ważnym, że nie tylko pochował go bardzo starannie, ale dodatkowo oznaczył dwoma głazami.

⁷ Przy analizie wzrostu bydła neolitycznego w Złotej zaobserwowano, iż kastrowane bydło cechował większy wzrost (A. Lasota-Moskałewska 1977, s. 119 – 120; 1997, s. 20). Ten nadmierny wzrost mógł być hamowany pracą fizyczną. Być może w przypadku Złotej mamy do czynienia z grupą bydła specjalnie wyselekcjonowaną dla celów kultowych? Uwagi o kastracji koni patrz H. Kobryń 1984, s. 50.

LITERATURA

- Ambros C. 1991, Kostrove zvyšky koňa zo staromadarského pohrebiska v Nesvodach, AR 43, s. 281 – 184.
- Ambros C., Müller H.-H. 1980, Frühgeschichtliche Pferde skelett aus dem Gebit der Tschechoslowakei, Bratislava.
- Baranowski T. 1996, Pochówki koni z Tumian, w woj. olsztyńskim, AP 41, s. 65 – 130.
- Caune A. 1995, Archäologische Zeugnisse von den heidnischen Volksglauben in Riga während des 12 – 13 Jahrhunderts, Św 40, s. 26 – 42.
- Chalikowa E.A. 1976, Rannievengerskije pamiatniki niznego Prikamja i Priuralja, Sovietskaja Archeologija, t. 3, Moskva.
- Dembińska M. 1975, Zmiany w strukturze hodowli na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu, KHKM 23, s. 215 – 224.
- Dzięciolowski E. 1991, Rozmieszczenie stanowisk archeologicznych w Lednickim Parku Krajobrazowym, s. 43 – 56, [w:] Wstęp do paleoekologii Lednickiego Parku Krajobrazowego, red. K. Tobolski, Poznań.
- Eliade M. 1993, Sacrum, mit, historia, Warszawa.
- Gediga B. 1996, Chrystianizacja i utrzymanie się przedchrześcijańskich praktyk kultowych na Śląsku, [w:] Słowiańszczyzna w Europie średniowiecznej, t. 1, red. Kurnatowska, Wrocław, s. 159 – 167.
- Gieysztor A. 1982, Mitologia Słowian, Warszawa.
- Godynicki Sz., Kruszona W., Schramm W., Makowiecki D. 1993, Szczątki kostne konia (Equus Przewalski F. Caballus L.) z wykopalisk na Ostrowie Lednickim, Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu, t. 252, Archeozoologia, s. 15 – 26.
- Górecki J., Łastowiecki M., Wrzesiński J. 1994, Wczesnośredniowieczne budownictwo mieszkalne Ostrowa Lednickiego, SL 3, s. 21 – 45.
- Hanuliak M. 1994, Malé Koshiy. Pohrebisko z 10 – 11. Staročia, Nitra.
- Hensel W. 1973, Polska starożytna, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.
- Hilczler-Kurnatowska Z. 1982, Zakładzina, SSS, t. 7, s. 52 – 54.
- Jaskanis J. 1974, Obrządek pogrzebowy Zachodnich Bałtów u schyłku starożytności (I – V w.n.e.), Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.
- Kempiński A.M. 1993, Słownik mitologii ludów indoeuropejskich, Poznań.
- Kobryń H. 1984, Zmiany niektórych cech morfologicznych konia w świetle badań kostnych materiałów wykopaliskowych z obszaru Polski, Warszawa.
- Kopaliński W. 1990, Słownik symboli, Warszawa.
- Koperski A. 1982, Cmentarzysko „staromadziarskie” w Przemysłu, PiM MAEŁ SA, t. 29, s. 261 – 167.
- Koperski A., Parczewski M. 1978, Wczesnośredniowieczny grób Węgra-koczownika z Przemysła, AAC 18, s. 151 – 199.
- Kurnatowska Z. 1991, Z badań nad przemianami organizacji terytorialnej w państwie pierwszych Piastów, SL 2, s. 11 – 22.
- 1991a, Tworzenie się państwa pierwszych Piastów w aspekcie archeologicznym, [w:] Od plemienia do państwa. Śląsk na tle wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny Zachodniej, red. L. Leciejewicz, Wrocław, Warszawa, s. 77 – 98.
- 1993, Przemiany lokalnych ośrodków władzy w XI-XII wieku w Wielkopolsce, [w:] Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI-XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej, red. S. Moździoch, Wrocław, s. 21 – 29.
- Lasota-Moskalewska A. 1977, Ocena morfologii kości bydłych z „Gajowizny”, [w:] Cmentarzysko kultury amfor kulistych w Złotej Sandomierskiej, Wrocław, s. 97 – 132. 1997, Podstawy archeozoologii. Szczątki ssaków, Warszawa.
- Leśny J. 1973, W sprawie kultu pogańskiego na Ostrowie Lednickim we wczesnym średniowieczu, SIAN 21, s. 119 – 135.
- Lewicki T. 1988, Kabarowie (Kawarowie) na Rusi, na Węgrzech i w Polsce we wczesnym średniowieczu, [w:] Studia nad etnogenезą Słowian i kulturą Europy średniowiecznej, t. 2, Warszawa, s. 77 – 88.
- Łowmiański H. 1986, Religia Słowian i jej upadek, Warszawa.
- Makowiecki D. 1997, Hodowla oraz użytkowanie zwierząt na Ostrowie Lednickim w średniowieczu, Poznań (maszynopis niepublikowanej pracy doktorskiej).
- Miś A. L. 1997, Przedchrześcijańska religia Rugian, SIA 38, s. 105 – 149.
- Müller H.-H. 1985, Frühgeschichtliche Pferde skelettfunde im Gebit der Deutschen Demokratischenn Republik, Beiträge zur Archäozoologie, t. 4, Weimar.

- Müller-Wille M. 1970 – 1971, *Pferdegrab und Pferdekopfer im frühen Mittelalter*, Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, t. 20 – 21, s.119 – 248.
- Nadolski A., Abramowicz A., Poklewski T. 1959, *Cmentarzysko z XI wieku w Lutomierniku pod Łodzią, Łódź*.
- Nowak A. 1966, *Badania archeologiczne na Ostrowie Lednickim, pow. Gniezno w 1963 roku*, SIA 18, s. 179 – 189.
- Piekarczyk S. 1979, *Mitologia germańska*, Warszawa.
- Pyrgała J. 1973, *Gospodarcze i konsumpcyjne aspekty chowu zwierząt udomowionych na ziemiach polskich między I w. p.n.e. a IV w. n.e.*, KHKM 21, s. 483 – 493.
- Rajewski Z. 1973, *Das Pferd im Glauben bei den Slawen im frühen Mittelalter*, [w:] *Slavjanite i sredizemnomorsijet svjat VI — XI vek*, Sofia, s. 231 – 237.
- 1974, *Koń w wierzeniach Słowian wczesnośredniowiecznych*, WA 39, s. 516 – 521.
- Słupecki L. P. 1998, *Wyrocznie i wróżby pogańskich Skandynawów*, Warszawa.
- Szafański W. 1983, *Plock we wczesnym średniowieczu*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź.
- Szymański W., Dąbrowska E. 1979, *Awarzy. Węgrzy*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk.
- Świeżyński K., Wyrost P. 1973, *Szczątki z grobów zwierzęcych jako przedmiot badań archeozoologicznych*, KHKM 21, s. 455 – 460.
- Urbańczyk S. 1991, *Dawni Słowianie. Wiara i kult*, Wrocław, Warszawa, Kraków.
- Węgrzynowicz T. 1982, *Szczątki zwierzęce jako wyraz wierzeń w czasach ciepłopalenia zwłok*, Warszawa.
- Wrześiński A., J. 1992, *Sprawozdanie z badań na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku szkieletowym w Dziekanowicach, stan. 22, gm. Łubowo, woj. poznańskie*, WSA 1, s. 103 – 112.
- 1996, *Grób „pradziejowy” z Dziekanowic, gm. Łubowo, woj. poznańskie, stan. 22, SL 4, s. 325 – 338*.
- Żak J. 1957, *Czy grób uzbrojonego jeźdźcy z Ciepłego, pow. Tczewski, jest grobem skandynawskim?*, AP 1, s. 164 – 180.
- Żurowska K. 1993, (red.) *U progu chrześcijaństwa w Polsce. Ostrów Lednicki, Kraków*.

DAS GRAB EINES PFERDES AUS DZIEKANOWICE

Zusammenfassung

Das frühmittelalterliche Skelettgräberfeld in Dziekanowice, Fst. 22 (Gemeinde Łubowo, Woj. Poznań) liegt am östlichen Ufer des Lednica-Sees, ca. 90 m weit von dem Brückenübergang auf Ostrów Lednicki (Abb. 1). 404 bisher freigelegten Skelettgräber (Abb. 2) werden auf den Zeitraum von der Mitte des 11. bis Ende des 12. Jh. datiert.

In der Ausgrabungskampagne 1993 wurde ein Grab eines Pferdes freigelegt (Abb. 4 und 5). In der Tiefe von ca. 90 – 100 cm unter der gegenwärtigen Nutzfläche befand sich das Skelett eines Pferdes, der in anatomischer Anordnung gelegt war. Das Pferd lag auf der linken Seite in einer 240x240 cm großen Grube. Unter den vorderen Gliedern (ohne Hufe!) befanden sich kleine Steine. Über dem Skelett, in der Höhe des Brustkastens, lagen zwei große (60 – 70 cm Durchmesser) Granitgesteine. Das Skelett gehörte einem Hengst, der im Alter 15 – 18 Jahre gestorben ist, im Hinterteil ca. 142 cm hoch, mit stark ausgeriebenen Oberflächen der linken und rechten Backenzähnen des Unterkiefers.

Das Pferdegrab wurde vom Grab 21/92 beschädigt (Abb. 2 – 5). Infolge der Beschädigung wurde dem Skelett des Pferdes der Schädel entzogen und der erste Halswirbel verlagert. Es fehlt an keinerlei Beigaben sowohl in dem Männergrab (Grab 21/92) als auch in dem Pferdegrab, was deren genaue Chronologie unmöglich machte. Nur ihre gegenseitige Relation ermöglicht die Bestimmung einer relativen Chronologie — das Pferdegrab ist älter als das Grab 21/92, das zu dem auf den Zeitraum von der Mitte des 11. bis Ende des 12. Jh. datierten Gräberfeld gehört.

Um die Chronologie des Pferdegrabes anzunähern, wurden die Fragmente des Skeletts des Pferdes (und auch von 4 anderen Gräbern aus dem Gräberfeld) einer Radiokarbonanalyse unterzogen. Erhaltene Ergebnisse (Tabelle 1) lassen es zu, den chronologischen Horizont des Pferdegrabes zu bestimmen. Seine Entstehungszeit kann mit der frühmittelalterlichen Zeit, jedoch mit der Zeit vor dem Funktionieren des Gräberfeldes verbunden werden.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. A — Besiedlungsspuren aus dem Frühmittelalter um den Lednica-See: 1 — Phase D, 2 — Phase D-E (nach E. Dzięciołowski 1991, Abb. 11); B — Gebiet des Ostrów Lednicki (OL) mit der Lage der Fundstelle Dziekanowice, Fst. 22 (Dz 22) auf dem Hintergrund der frühmittelalterlichen Siedlungen aus der Phase D (Untersuchungen — Archäologische Aufnahme Polens); hypothetische Grenzen des Gräberfeldes Dziekanowice 22 auf dem Hintergrund des untersuchten Geländes (Zustand 1996)

Abb. 2. Gebiet des Gräberfeldes (Zustand Juli 1997) mit der Lage: des Pferdegrabes (A), des „urgeschichtlichen“ Grabes (B) und sonstiger Gräber, die einer C-14 Analyse unterzogen wurden

Abb. 3. Dziekanowice, Fst. 22. A. Grundriß des Grabes 21/92, K — Pferdeknochen.

Abb. 4. Dziekanowice, Fst. 22. A. Grundriß des Pferdegrabes: A — vor dem Abnehmen der Steine, B — nach dem Abnehmen der Decksteine.

Abb. 5. Dziekanowice, Fst. 22. A. Skelett des Pferdes nach dem Abnehmen der Steine.